

שו"ת רדב"ז חלק ג סימן תרכז (אלף נב)

שאלת ממני אודיעך דעתי על מה שראית כתוב אם אמר השלטון לישראל הנח לי לקצץ אבר אחד שאינך מת ממנו או אמית ישראל חבירך. יש אומרים שחייב להניח לקצץ האבר הואיל ואינו מת והראיה מדאמרינן בע"ז חש בעיניו מותר לכוחלה בשבת ומפרש טעמא משום דשורייני דעינא בלבא תליא. משמע הא אבר אחר לא. והשתא יבוא הנדון מק"ו ומה שבת החמורה שאין אבר אחד דוחה אותה היא נדחית מפני פקוח נפש, אבר אחד שנדחה מפני השבת אינו דין שתדחה מפני פקוח נפש. ורצית לדעת אם יש לסמוך על טעם זה:

תשובה זו מדת חסידות אבל לדין יש תשובה מה לסכנת אבר דשבת שכן אונס דאתי משמיא ולפיכך אין סכנת אבר דוחה שבת, אבל שיביא הוא האונס עליו מפני חבירו לא שמענו.

ותו דילמא ע"י חתיכת אבר אעפ"י שאין הנשמה תלויה בו שמא יצא ממנו דם הרבה וימות, ומאי חזית דדם חבירו סומק טפי דילמא דמא דידיה סומק טפי. ואני ראיתי אחד שמת ע"י שסרטו את אזנו שריטות דקות להוציא מהם דם ויצא כ"כ עד שמת והרי אין לך באדם אבר קל כאוזן וכ"ש אם יחתכו אותו.

ותו דמה לשבת שכן הוא ואיבריו חייבין לשמור את השבת ואי לאו דאמר קרא וחי בהם ולא שימות בהם הוה אמינא אפילו על חולי שיש בו סכנה אין מחללין את השבת, תאמר בחבירו שאינו מחוייב למסור עצמו על הצלתו אע"ג דחייב להצילו בממונו אבל לא בסכנת איבריו.

ותו דאין עונשין מדין ק"ו ואין לך עונש גדול מזה שאתה אומר שיחתוך אחד מאיבריו מדין ק"ו והשתא ומה מלקות אין עונשין מדין ק"ו כ"ש חתיכת אבר.

ותו דהתורה אמרה פצע תחת פצע כויה תחת כויה ואפ"ה חששו שמא ע"י הכוייה ימות והתורה אמרה עין תחת עין ולא נפש ועין תחת עין ולכך אמרו שמשלם ממוץ והדבר ברור שיותר רחוק הוא שימות מן הכויה יותר מעל ידי חתיכת אבר ואפ"ה חיישינן לה כ"ש בנ"ד. תדע דסכנת אבר חמירא דהא התירו לחלל עליה את השבת בכל מלאכות שהם מדבריהם אפילו ע"י ישראל.

ותו דכתיב דרכיה דרכי נועם וצריך שמשפטי תורתנו יהיו מסכימים אל השכל והסברא ואיך יעלה על דעתנו שיניח אדם לסמא את עינו או לחתוך את ידו או רגלו כדי שלא ימיתו את חבירו?

הלכך איני רואה טעם לדין זה אלא מדת חסידות ואשרי חלקו מי שיוכל לעמוד בזה. ואם יש ספק סכנת נפשות הרי זה חסיד שוטה דספיקא דידיה עדיף מוודאי דחבריה. והנראה לע"ד כתבתי:

טור חושן משפט סימן צט

תשובה לא"א הרא"ש ז"ל תורת אמת וחוקים טובים ומשפטים ישרים נתן הקב"ה לישראל ע"י משה רע"ה דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם. והפושעים המתנכלים לעקש הישרה ולהגדיל שקל במאזני מרמה חייבין חכמי ישראל לסכל עצתם ולבטל מחשבותם ועל זה נאמר צדק צדק תרדוף ואמרו חז"ל דין אמת לאמתו לאפוקי דין מרומה.

ויען אשר ראיתי מקצת אנשים שכותבין נכסיהם לאחרים יהודים או עכו"ם ואח"כ לוויים וכשבא המלווה לגבות חובו מצוה להוציא השטר ותולה נכסיו באחרים והכל רואין שאע"פ שכתב כל נכסיו לאחרים הוא מחזיק בהן ונושא ונותן בה ומעולם לא יצאו מרשותו.

כמו דין שבא לפני בראובן שנתחייב לשמעון בשטר ותבעו לדין וכשרצה הדיין להורידו לנכסי ראובן ובא לוי והוציא שטר שנכתב לפני זה כמה שנים שראובן זה נתן לאחד מבניו כל נכסיו ושייר לעצמו זהוב שירשו מיין שראוי ליורשו והאמין בנו על עצמו שאם יאמר בשעת מיתתו של אביו או בחייו על איזה ממון שימצא ברשות אביו שזהו הממון שנתן לו במתנה

ועוד עשה לו שטר על עצמו באלף כפולות והתנה שלא יתחייב בזאת המתנה אלא כל זמן שהשטר קיים ולא יועיל העתקה ממנו וגם לא יועיל אם יעידו עדים על הקנין אלא כל זמן שהשטר יוצא קיים מתחת יד בנו

ובאתי לשבר מתלעות עול ולהפיר מחשבות ערומים ולהודיע ולבאר שאין במתנה זו ממש לפי שידוע וניכר לכל דאומדנא דמוכח שלא גמר להקנות אלא להבריה נכסיו מבעלי חוביו ויאכל ממון אחרים ולא ימצאו ממה לגבות חובם, דאנן סהדי שאין אדם נותן שלו לאחרים ויחזור על הפתחים ואף אם הבן עכשיו קטן לכשיגדיל יתבע נכסיו ויוציאם מתחת ידו של אביו ויצטרך האב לחזור על הפתחים.

ועוד רגלים לדבר שהקנה לו אלף כפולות יותר על נכסיו וכי לא די לו לבנו האחד שנתן לו כל ממנו אלא ששיעבד עצמו לו באלף כפולות אלא כיון להבריחם שיקדים הבן לכל בעלי חוביו ולא ימצאו ממה לגבות ולא כיון להקנות לו ועוד כי השטר שעשה לבן מוכח דהמתנה לא היתה מתנה אלא למראית העין להבריח נכסיו ורצה שישאר השטר בידו וכשיצטרך להראותו ימסרנו לאחר להראות ויחזירנו לידו והיה ירא שיעתיקו ממנו נוסחא מקויימת או יעידו העדים על הקנין ולכך התנה תנאי זה:

ובכל דוכתא אזלינן בתר אומדנא והאריך הרבה להביא כל אומדנות שבתלמוד וזה סוף דבריו:

מצינו בדברי חכמים שבטלו עצת המערימים כדאיתא (ב"מ קח). גבי דינא דבר מצרא זבין גריוא דארעא במציעא דנכסי חזינן אי עדית אי זיבורית משום עדית או משום זיבורית זבן ואי לא מפקינן מיניה

והדברים ק"ו ומה התם דתקנת חכמים בעלמא היא משום דינא דבר מצרא משום ועשית

הישר והטוב נתחכמו חכמי התלמוד לבטל עצתו ולא תעשינה ידיו תושיה על אחת כמה וכמה הבא לגזול חבירו ולבטל ד"ת שנבטל את ערמתו וביבמות (קי א) הוא עשה שלא כהוגן לפיכך נעשה לו שלא כהוגן וכהנה רבות בתלמוד שכל מי שמכוין להערים ולהפקיע תקנת חכמים ולעשות עול לחבירו לכדום חכמים בערמם ועמדו נגדו להפר עצתו ומחשבתו הרעה ונדון אנו ונלמד דבר מדבר כי חכמי התלמוד לא הספיקו לכתוב כל הנולדות העתידות לבא המתחדשים בכל יום אלא שהבאים אחריהם יוצאים בעקביהן ומדמין מילתא למילתא:

כיוצא בזה ראיתי מרנא ורבנא ה"ר מאיר שדן באחד שקנה קרקע והתנה בשעות הקנין שלא תהיה לאשתו שיעבוד כתובתה עליו וגם על אחר שקנה קרקע וצוה לכתוב השטר בשם אחיו כדי להפקיע ממנה שיעבוד אשתו ופסק שתגבה כתובתה ממנו אחר שכיון להערים להפקיע תקנת חכמים לא תועיל לו ערמתו כל שכן בנדון זה שצורך שעה הוא ומגדר מילתא ומילתא דשכיחא הוא: ועוד שדין גמור הוא כמ"ש שראוי שיבטלו כל שטרי הברחות ותחבולות שנעשו עד היום וזה וכשיבאו לפני ב"ד שיקרעום ותנתן דת בטוליטולא על הסופרים ועל העדים שלא יכתבו ולא יחתמו שטר על מתנת נכסים שיראו שיש בו תחבולה ומרמה אם לא שיציעו הדבר לפני גדולי העיר ועל פיהם יעשו ואם יעברו על זה יעבירום מאומנותם:

שו"ת נודע ביהודה מהדורה תנינא - אבן העזר סימן עט

תשובה לכבוד אהובי תלמידי ידידי הרב המופלג מוהר"ר דוד יצ"ו: הלילה הזה הגיעני מכתבך אשר אתה שואל בדבר השידוך המדובר לגיסתך עם בן תורה ויחסן רק שבשעת חליו השינוי שם שלו הוא כשם אבי הבתולה: אהובי תלמידי לולא אהבתך אין דרכי להשיב בענינים כאלו דברים שאין להם שורש בתלמוד ובפוסקים. אך גודל אהבתך הוציאני חוץ לגדרי. דע תלמידי החביב ויהיו דברים הללו חקוקים על לוח לבך לזכרון הכלל הגדול שאין לכל חכמים שאחר התלמוד רשות לומר דבר נגד התלמוד והאומר דבר לסתור קוצו יו"ד מדברי התלמוד לא יחשב בכלל חכמי ישראל, ואמנם כשאנו מוצאים אחד מחכמי ישראל המוחזק בתורה וביראה בלי ספק שכתב בספר דבר הסותר לדברי התלמוד, חייבים אנו למשכונני נפשין לתרץ דבריו שלא דבר רק לשעה או למשפחה פרטית, ודברי תלמוד הם על הכלל.

וכיוצא בזה אנו מוצאים לרבינו יהודה החסיד בצוואה שלו דברים שכמעט אסור לנו לשומעם, כי הוא אומר שלא ישא בת אחותו ובגמרא אמרו שהוא מצוה, הוא אומר שלא ישא אב ובנו שתי אחיות ורב פפא ובנו נשאו שתי בנות של אבא סוראה. הוא אומר שלא ישאו ב' אחים שתי אחיות ובגמרא שמונים זוג אחים כהנים נשאו שמונים זוג אחיות כהנות, ותרי בנתיה דרב חסדא הוו נסיבי לרמי ולמר עוקבא בר חמי, וכיוצא בזה בצוואה ההיא. ואם היה החסיד מצוה צוואה זו לכל ישראל הרי הוא סותר לדברי תלמוד

והיה אסור לנו לקבל דבריו כלל:

אבל האמת יורה דרכו כי החסיד לזרעו אחריו צוה לדורי דורות כי ראה ברוח הקדש שזרעו לא יצליח בזווגים כאלה, ובזה אינו סותר דברי התלמוד שהוא על הכלל ודברי החסיד היא על הפרט, הא חדא.

ועוד אמינא שבלא"ה בשאלה זו ששאלתני אין כאן חשש כלל ואפי' לזרעו של החסיד, ואמינא תרי טעמי להוכיח שהחסיד דבר רק על עיקר שם העצם הניתן בשעת לידה או שעת המילה אבל לא על שם שנתברך לשינוי השם. חדא שכיוצא בזה שרז"ל הזהירו על הזוגות שהוא סכנה ואמרו בפסחים ק"ח ע"ב כוס של ברכה לטובה מצטרף ולרעה אינו מצטרף, כן אני אומר השם הזה שנתברך בו לברכה ניתן ולברכה מצטרף שאם היה מזדמן לו לאשה אשר שם אביה כשם העצם שלו היה יכול לקחתה ששם שנתברך מצטרף לטובה והרי יש לו שם חדש אבל אם מזדמן לו אשה ששם אביה כשם החדש שלו אז שם זה שניתן לברכה אינו מצטרף לרעה ויכול לקחתה ולא יזיק לו שם זה החדש ולברכה ניתן שם הזה ולא לקללה. הא חדא. ועוד אמינא מסתברא שכוונת החסיד לא היה על שם המתחדש דודאי לא חמיר צוואת החסיד מיבמה לשוק וביבמות פ"ז ע"ב ולא נעשה מתים כחיים לענין יבום מק"ו וכו' עד דרכיה דרכי נועם וגו' ועיין בדף י"ז ע"ב בתוס' ד"ה אשת אחיו שלא היה בעולמו וכו'.

ומעתה אני אומר כיוצא בזה בצוואת החסיד היום יקח איש אשה ולמחר יחלה וישתנה שמו לשם חמיו ויגרש בזה אשתו או יחוש כל ימיו לסכנה ואין זה דרכי נועם ולא נתיב שלום

הא ודאי שלא היתה כוונת החסיד אלא על שם העצם שהוא שם עריסה ולא על שם המתחדש. ומלבד כל זה לפי מכתבך רוצה חותנך להתחתן עם צורבא מרבנן ושומר מצוה הוא.

ותמהני על רוב העולם שלתת בתם לעם הארץ הוא פשוט אצלם ואין חושש להמנע והוא נגד דברי חז"ל שאמרו כאילו כופתה ומניחה לפני ארי ולהתחתן עם צורבא מרבנן ששמו כשמו הם שואלים, ולא תהא תורה שלימה שלנו כצוואה בעלמא.

ולכן לדעתי יגמור חותנך השידוך הזה ויעשה מעשיו לשם שמים. דברי רבך הד"ש: ^/שערי ציון/ בדבר צוואת רבינו יהודה החסיד דלא יהיו שם החתן והחותן שוים. ובמס' סוטה (דף י') מובא שמואל סבא דהוא חמוה דרבי שמואל בר אמי ע"ש משמע שבימי התלמוד לא הקפידו ע"ז כלל. והגאון ר' חיים יוסף דוד אזולאי בפירושו לספר חסידים (סי' תע"ז) הביא סתירות מהש"ס נגד צוואת ר' יהודה החסיד ומדברי רבינו לא העיר כלום אף שהיו למראה עיניו כנראה שמביא זכרו במערכתו. ומה שהביא רבינו פה להראות מן הנמצא בתלמוד שמונים זוג אחים נשאו שמונים זוג אחיות נגד צוואת רי"ח שאין לב' אחים לקחת שתי אחיות. הנה לדעתי היא היא הנותנת ומשם אולי יצא לו דבר זה לצוות לא רק לבניו כי אם לדורות מדמסיק שם בדקו כו'. ותמוה על רבינו ז"ל

וצ"ע. ^

ברכות דף מד עמוד א

כי אתא רבי יצחק אמר עיר אחת היתה בארץ ישראל וגופנית¹ שמה שהיו בה שמנים זוגות אחים כהנים נשואים לשמנים זוגות אחיות כהנות ובדקן רבנן מסורא ועד נהרדעא ולא אשכחו בר מבנתיה דרב חסדא דהווי נסיבין לרמי בר חמא ולמר עוקבא בר חמא ואף על גב דאינהי הווי כהנתא אינהו לא הווי כהני.

שו"ת משיב דבר חלק ד סימן פ

...ובטרם אענה אומר כי אין ד"א לפני להורות למעשה בק"ק ווילנא אשר מוריה גאוני הזמן יברכם ה', ואחר שאין מד"א אשר היא דרך התורה אשר דרכיה דרכי נועם, יש לחוש דלא מסתייעא מילתא לכוין לאמיתה של תורה. ע"כ איני בא בזה להשיב הלכה למעשה, ועל מע"כ נ"י להביא דבריו לפני א' מגאוני המו"ץ נ"י שנתייחדו להשיב דבר ה' זו הלכה בעיר ה' שמה....

1. מהרש"א חידושי אגדות מסכת ברכות דף מד עמוד א: עיר אחת היתה בא"י וגופנית שמה שהיו בה שמונים זוגות כהנים כו' שהיו מדקדקים כ"כ ביחוס שכהן ישא כהנת כדאמרי' פ' אלו עוברין (מט) בת כהן לישראל אין זווגין עולה יפה ואפשר שלכך נקרא העיר גופנית ע"ש אשתך כגפן פוריה וגו' כענבי הגפן בענבי הגפן.